

Dejavniki izbire poklica

Podatki raziskave PISA 2018

■ **Klaudija Šterman Ivančič**, dr., znanstvena sodelavka, je zaposlena na *Pedagoškem inštitutu*. Raziskovalno se ukvarja s preučevanjem osebnostnih, motivacijskih in socialno-čustvenih dejavnikov učnega vedenja in dosežkov mladostnikov. Je nacionalna koordinatorica mednarodne raziskave PISA.

■ **Urška Štremfel**, dr., znanstvena sodelavka, je zaposlena na *Pedagoškem inštitutu*. Raziskovalno se ukvarja s preučevanjem nacionalnih in evropskih izobraževalnih politik, pri tem pa posebno pozornost namenja socialnim vidikom izobraževanja.

V prispevku ugotavljamo, kateri dejavniki so v družbi 21. stoletja, ki ga zaznamuje globalna ekonomija, pomembni pri izbiri poklica mladih. Izpostavljen je pomen nekaterih okoljskih dejavnikov (zaposlitvene možnosti, pričakovano plačilo) v splošni populaciji, pa tudi zapostavljenost individualnih dejavnikov (ocene, talenti, hobiji) pri skupini mladih z nizkim socialno-ekonomskim statusom, kar kaže na pomembnost usklajenosti osebnega, socialnega in kariernega razvoja v družbi in izobraževalnih praks slovenskih šol.

Individualni in okoljski dejavniki kariernega razvoja in odločanja mladih

Razvoj kariere je eden od pomembnih vidikov posameznikovega življenja, izbira poklica pa ena od pomembnejših odločitev mladih. Na podlagi izsledkov mednarodnih raziskav znanja in drugih raziskav izobraževanja se z njima povezujejo številni individualni dejavniki ter dejavniki v družinskem, šolskem in širšem družbenem okolju (Štremfel in Lovšin, 2015). Le-te pojasnjujejo teorije kariernega razvoja in odločanja. Dvanajst identificiranih teorij (Zagoričnik, 2016) primarno delimo na psihološke, ki v središče postavljajo posameznika, in sociološke, ki v središče postavljajo okolje (družino, šolo, družbo, svet dela) (Lovšin, 2017). Dejavniki na ravni posameznika poleg demografskih dejavnikov (npr. starosti, spola) in telesnih značilnosti vključujejo tudi številne psihološke dejavnike, kot so interesi, sposobnosti, samoučinkovitost, vrednote, osebnostne poteze, učne navade, karierna prilagodljivost in družbene vloge ter druge osebne okoliščine posameznika (npr. socialno-ekonomski status (SES)). Okoljski dejavniki vključujejo posamezniku pomembne druge osebe, izobraževalni sistem in institucije, množične medije, gospodarsko okolje in nepričakovane dogodke. Nezanemarljivo pri tem je, da je za celostno razumevanje

kariernega razvoja in odločitev mladih treba upoštevati preplet individualnih in okoljskih dejavnikov.

Raziskava PISA (Program mednarodne primerjave dosežkov učencev) (PISA, 2022) zbira in analizira podatke o kompetencah učencev, ki jih potrebujejo za svoje poklicno in zasebno življenje in ki so pomembne tako za posameznika kot za ce-

lotno družbo. Poleg bralne, matematične, naravoslovne in drugih pismenosti omogoča vpogled tudi v druge pomembne vidike razvoja mladih. V prispevku predstavljamo dejavnike, ki jih slovenski 15-letniki, sodelujoči v raziskavi PISA 2018, izpostavljajo kot pomembne pri odločitvi za poklic. Posebno pozornost namenjamo razlikam glede na spol in SES.

Tabela 1: Delež dijakov in dijakinj, ki so ocenili, da se jim zdi posamezen dejavnik pomemben pri njihovi odločitvi za poklic: razlike po spolu in socialno-ekonomskem statusu.

	Dijaki		Dijakinje		Nizek SES		Visok SES	
	%	SE	%	SE	%	SE	%	SE
Načrti, ki jih imajo moji dobri prijatelji glede svoje prihodnosti.	30	0,72	21	0,6	27	1,82	22	1,27
Pričakovanja mojih staršev ali skrbnikov glede mojega poklica.	38	0,82	35	0,83	40	2,15	37	1,95
Družbeni položaj poklica, ki si ga želim opravljati.	61	1,06	63	0,99	64	3,06	61	2,01
Denarna podpora za izobraževanje ali usposabljanje.	59	1,07	65	0,96	64	5,67	64	1,93
Moji hobiji.	63	1,11	64	1,02	53	2,49	75	2,26
Moji posebni talenti.	68	1,02	73	1,22	57	2,94	84	2,26
Možnosti za izobraževanje ali usposabljanje za poklic, ki si ga želim opravljati.	65	0,87	78	1,04	67	2,87	77	2,15
Šolski predmeti, ki mi gredo dobro.	68	1,00	79	1,12	61	2,75	81	1,20
Moje šolske ocene.	67	1,11	80	0,58	66	2,46	77	2,06
Pričakovana plača za poklic, ki si ga želim opravljati.	71	2,23	74	1,05	73	2,69	75	2,06
Zaposlitvene možnosti za poklic, ki si ga želim opravljati.	70	1,06	79	1,09	72	2,70	78	2,34

Opombe: % – delež dijakov in dijakinj, ki so postavko ocenili kot pomembno in zelo pomembno; SE – standardna napaka.

Metoda

V pričujoče analize je vključen vzorec 6401 15-letnika, ki je sodeloval v raziskavi PISA 2018. Od tega je vključenih 2993 (49 %) dijakinj in 3408 (51 %) dijakov. Izmed vseh vključenih dijakov in dijakinj se jih 454 (7 %) umešča v zgornjo četrtino porazdelitve vrednosti indeksa SES in 546 (9 %) v spodnjo četrtino porazdelitve vrednosti indeksa za Slovenijo.

V okviru raziskave PISA 2018 so dijaki in dijakinje med drugim odgovorili na vprašanje, kako pomembni se jim zdijo določeni dejavniki pri njihovi odločitvi za poklic. Dejavnike, ki so jih ocenili, navajava v Tabeli 1 spodaj, ocenili pa so jih na 4-stopenjski lestvici Likertovega tipa (1 – ni pomemben; 4 – zelo pomemben). V Tabeli 1 so navedeni deleži dijakov in dijakinj, ki so ocenili, da se jim zdi posamezen dejavnik pomemben ali zelo pomemben, deleži pa so navedeni ločeno po spolu in SES-u dijaka.

Rezultati

Rezultati (Tabela 1) kažejo, da so dijakinje v primerjavi z dijaki večino navedenih dejavnikov, ki bi lahko vplivali na njihovo odločitev glede poklica, ocenile kot nekoliko pomembnejše. Kot manj pomembne so, v primerjavi s fanti, ocenile le načrte, ki jih imajo dobri prijatelji glede svoje prihodnosti. Kot najpomembnejše dejavnike pri odločitvi za poklic so dijakinje ocenile svoje šolske ocene, šolske predmete, ki jim gredo dobro, zaposlitvene možnosti za poklic, ki ga želijo opravljati, in možnosti za izobraževanje ali usposabljanje za želeni poklic. Kot najmanj pomemben dejavnik so dijakinje navedle načrte, ki jih imajo njihovi dobri prijatelji za prihodnost, in pričakovanja svojih staršev ter skrbnikov.

Foto: Matej Hozjan

Omenjena dejavnika so kot najmanj pomembna ocenili tudi dijaki, kot najbolj pomembne pa so ocenili pričakovano plačo za poklic, ki ga želijo opravljati, zaposlitvene možnosti za želeni poklic in šolske predmete, ki jim gredo dobro, ter svoje posebne talente.

Dijaki, ki so v raziskavi PISA 2018 poročali o višjem SES-u, so v primerjavi z dijaki, ki so poročali o nižjem SES-u, v povprečju poročali tudi o večji pomembnosti svojih šolskih ocen, šolskih predmetov, talentov in hobijev pri odločanju za želeni poklic. Dijaki in dijakinje z visokim SES so kot najbolj pomembne dejavnike pri odločanju za poklic ocenili svoje posebne talente, šolske predmete, ki jim gredo dobro, zaposlitvene možnosti za želeni poklic in svoje šolske ocene. Dijaki in dijakinje z nižjim SES pa so kot najpomembnejše dejavnike pri odločitvi za poklic ocenili pričakovano plačo za poklic, ki ga želijo opravljati, zaposlitvene možnosti, možnosti za izobraževanje in usposabljanje za želeni poklic ter svoje šolske ocene.

Diskusija

Rezultati kažejo, da imajo individualni dejavniki (šolske ocene, predmeti, ki jim gredo dobro, posebni talenti, hobiji) pomembno vlogo pri odločitvi slovenskih 15-letnikov za poklic. Kot še pomembnejši se izkazuje okoljski dejavniki oziroma razmere na trgu dela in v širši družbi (družbeni položaj poklica, denarna podpora, možnosti za izobraževanje, zaposlitvene možnosti, pričakovana plača). Pričakovanja družine in izbira prijateljev nimajo pomembnejše vloge pri odločitvi za poklic. Čeprav je treba upoštevati, da nobeden od dejavnikov ne vpliva na odločanje mladostnikov v izolaciji in determinirajoče, rezultati nakazujejo na usmerjenost kariernega razvoja in odločanja slovenskih 15-letnikov. Iz podatkov je mogoče sklepati o racionalnem odločanju slovenskih 15-letnikov glede zaposlitvenih možnosti in pričakovane plače za poklic, pri čemer je morda nekoliko zanemarjen vidik osebne izpopolnenosti pri opravljanju poklicnega poslanstva, ki ga pričakovani visok zaslužek sam po sebi ne prinaša. Hkrati pa podatek izpostavlja potrebo tako po večji usklajenosti osebnostnega in kariernega razvoja mladostnikov v izobraževal-

nih praksah slovenskih šol kot tudi percepcije karierni uspešnosti v širši družbi.

Kot še posebej pomembno velja izpostaviti, da rezultati kažejo, da dijaki z nizkim SES kot manj pomembne pri odločitvi za poklic ocenjujejo individualne dejavnike (šolske ocene, predmete, ki jim gredo dobro, posebne talente, hobije), kar lahko kaže na določene zunanje omejitve pri izbiri poklica. Ko temu pridružimo še podatke drugih raziskav (npr. OECD, 2020), da ti dijaki ne glede na svoje dosežke izkazujejo nižje izobrazbene/karierni aspiracije kot njihovi vrstniki, spoznamo, da je tej skupini mladih pri opolnomočenju za karierni razvoj in odločitve treba namenjati še posebno pozornost.

Zaključek

Za osebno izpolnjujoče poklicno poslanstvo je pomembno, da mladi odločitev o svojem poklicu sprejmejo sami (Kozina, 2018), pri tem pa je pomembno, da jih čim bolj spodbudno podpirajo tudi različnih okoljski dejavniki, med katerimi imajo poleg družine, gospodarstva in družbe izjemno pomembno vlogo izobraževalne prakse šol. Za te je pomembno, da ustrezen poudarek namenjajo usklajenosti posameznikovega osebnega in socialnega ter kariernega razvoja. V družbi 21. stoletja globalna ekonomija in hiter tehnološki napredek generirata visoko frekvenco prehajanja delovne sile. Utemeljenost karierni orientacije na osebnem in socialnem razvoju posameznikov predstavlja pomemben temelj, da bodo mladi brez izgube stika s samim seboj in s svojo socialno identiteto opolnomočeni sledili sodobnim gospodarskim trendom in jih, še pomembnejše, tudi aktivno (so)kreirali. ◀

Literatura

- Kozina, Ana (2018): Uspešnejši bodo mladi, ki sami izberejo šolo. Intervju. *Delo*, 8. 2. 2018.
- Lovšin, Miha (2017): *Karierna odločitev mladih v socialnem in kulturnem kontekstu*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- OECD (2020): *Dream Jobs? Teenagers' Career Aspirations and the Future of Work*. Paris: OECD.
- PISA (2022). Ljubljana: Pedagoški inštitut. Pridobljeno (11. 11. 2022) s spletne strani: <https://www.pei.si/raziskovalna-dejavnost/mednarodne-raziskave/pisa/>.
- Štremfel, Urška; Lovšin, Miha (ur.) (2015): *Karierni ter osebni in socialni razvoj mladih: pogledi, pristopi, izzivi*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Zagoričnik, Miha (2016): *Celostni pogled na odločanje srednješolcev za študij*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.